

IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA BANK XIZMATLARINING ROLI VA AHAMIYATI

Qodirov Bexzodbek Xushnud o'g'li
TDIU, mustaqil izlanuvchisi

Bank tizimi, o'n yil oldin mijozlar bilan ishlashda jismoniy vositalardan, xususan, plastik kartochkalar va keng tarmoqli bankomatlar va jismoniy filiallar tarmog'idan foydalangan bo'lsa, virtual dunyoga o'tish: mobil ilovalar, smartfonlar, raqamli kartalar va boshqalardan keng foydalanish orqali tubdan o'zgardi. Bank biznesining raqamli transformatsiyasi kredit-moliya tashkilotlari faoliyat turlarini sezilarli darajada kengaytirishga olib keldi. An'anaviy kredit va depozit operatsiyalaridan tashqari, zamonaviy banklar aktivlarni boshqarish, moliya bozorlarida investitsiyalar, qimmatli qog'ozlarni chiqarish, sug'urtalash xizmatlarini, shuningdek moliyaviy vositachilik xizmatlarini taklif qilmoqda. Moliya bozorlarining raqamlashtirilishi yangi raqamli xizmatlar va mahsulotlar: raqamli aktivlar, to'liq raqamli banklar, moliyaviy ekotizimlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq.

Raqamlashtirish bank xizmatlarini ko'rsatish tizimining rivojlanishiga ham ta'sir qilmoqda. Banklarning xizmatlarni ko'rsatish tizimini tashkil etish imkoniyatlari kengaymoqda: jismoniy bo'limlar yoki filiallarda joylashgan an'anaviy to'g'ridan-to'g'ri sotish kanallaridan masofaviy formatga o'tish amalga oshirilmoqda. Tobora ko'proq mijozlar bankomatlar, to'liq avtomatlashtirilgan bo'limlar, TV va SMS-banking, mobil banking, internet-bankingdan iborat masofaviy bank xizmatlari tizimining afzalliklarini afzal ko'rishmoqda.

1. Raqamli texnologiyalarni qo'llash *miqdoriy ma'lumotlardan foydalanish samaradorligini oshirish*, ularni uzatishni soddalashtirish va moliyaviy qarorlar qabul qilish uchun ularni yanada muhimroq qilish imkonini beradi.

Axborot texnologiyalari sohasidagi yutuqlar aniq, o'lchanadigan ma'lumotlarga e'tibor qaratadi. Bank operatsiyalarini amalga oshirishda bank mijozlari haqidagi miqdoriy baholanadigan ma'lumotlar asosida qarorlar qabul qilish jarayonlarini tezlashtirish ayniqsa muhimdir. Katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash asosida tahlil qilishdan foydalanish zamonaviy banklar uchun majburiy hisoblanadi. Banklar mijozlar haqida katta hajmdagi tegishli ma'lumotlarga ega, bu esa ularning harakatlarini o'rganish va keyinchalik mijoz bilan o'zaro aloqalar arxitekturasini qurishda foydalanish imkonini beradi.

Facebook yoki Google kabi texnologik kompaniyalar fintex industriyasidagi salohiyatni amalga oshirib, o'z mijozlari haqidagi barcha ma'lumotlar turlaridan ham foydalanadilar. Kompaniyalar mijozlar ijtimoiy tarmoqlar va qidiruv tizimlaridan foydalanish paytida qoldiradigan ma'lumotlarni to'playdi va qayta ishlaydi, raqamli izlar qoldiradi.

Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, ma'lumotlar bilan ishlaydigan kompaniyalar o'z

mijozlari haqida ko'pchilik mijozlar o'ylaganidan ko'ra ko'proq narsalarni bilishadi¹.

T.Harjono va hammualliflar shuni ta'kidlaydiki, insonning raqamli shaxsiyatini chuqurroq tushunish mijozlar yoki umuman jamiyat uni juda bezovta qiluvchi deb qabul qilish xavfi bilan bog'liq.

2. Bank xizmatlari tizimining raqamli transformatsiyasiga hamroh bo'lgan muhim tendentsiya *internet-bankingning tarqalishidir*. Kredit-moliya tashkilotlari mijozlar bilan o'zaro aloqani ta'minlash uchun tobora ko'proq onlayn va mobil tarqatish kanallaridan foydalanmoqda. Internet orqali banklar nafaqat mahsulot va xizmatlar haqida ma'lumot berishadi, balki hisob-kitoblarni boshqarish va ular bo'yicha operatsiyalarni amalga oshirish bo'yicha bank xizmatlarini ham ko'rsatishadi. Internet-banking qimmatroq xizmat ko'rsatish kanallari (filiallar) va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish (bankomatlar)ni siqib chiqarmoqda.

Jahon agentliklarining bashoratlariga ko'ra, butun dunyo bo'ylab onlayn-banking faol foydalanuvchilari soni barqaror o'sib boradi. 2020 yilga kelib butun dunyoda 1,9 milliard kishi onlayn-banking xizmatlaridan faol foydalangan bo'lsa, 2024 yilga kelib ularning soni 2,5 milliardga yetadi. Bu jarayonda yetakchi o'rinlarni hajmi va o'sish dinamikasi bo'yicha Osiyo bozori egallaydi². 2020 yil oxiriga kelib Osiyo-Tinch okeani mintaqasi mamlakatlariga 800 milliondan ortiq faol onlayn-banking foydalanuvchilari to'g'ri keldi. 2024 yilga kelib bu raqam deyarli bir milliardga yetadi.

Mutaxassislarining baholashicha, internet-bankingni joriy etish omonatchilar xatti-harakatiga ta'sir ko'rsatadi, mablag'larni depozitlarga joylashtirish konservativ modellaridan investitsiya aktivlari bilan operatsiyalar kabi yanada agressiv modellarga o'tishga yordam beradi.

Internet-banking foydalanuvchilari xavfga moyilroq va ularning kredit portfellari yanada diversifikatsiyalashgan³. Shuningdek, internet-bankingni joriy etish kredit kartalari va mikrokreditlardan foydalangan holda kreditlash hajmining o'sishiga olib keladi.

3. Bank xizmatlari tizimining raqamli transformatsiyasiga yana bir omil - *onlayn ilovalar funksionalligini kengaytirish* hamrohlik qiladi. U mijozlardan shaxsiylashtirilgan xizmatlar va yanada xilma-xil imkoniyatlar talabining o'sishi bilan bog'liq. Bunga javoban bank ilovalari ishlab chiquvchilari ularning funksionalligini kengaytirish ustida ishlaydilar, ilovaga sug'urta xizmatlarini ko'rsatish, investitsiya qilish va boshqa eng xilma-xil xizmatlar, masalan, layfstayl banking imkoniyatlarini qo'shib bormoqdalar. Ilovalar funksionalligini kengaytirish tendentsiyalari Sber, Tinkoff, Alfa-Bankda uzluksiz rivojlanmoqda.

Ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish bo'yicha raqamli texnologiyalar

¹ Hardjono T, Shrier D, Pentland A (eds) (2016) Trust Data: a new framework for identity and data sharing. Visionary Future LLC, Massachusetts

² Statista ma'lumotlari. <https://www.statista.com/>

³ DeYoung, R., Lang, W. W., & Nolle, D. L. (2007). How the Internet affects output and performance at community banks. *Journal of Banking & Finance*, 31(4), 1033-1060; Ciciretti, R., Hasan, I., & Zazzara, C. (2009). Do Internet activities add value? Evidence from the traditional banks. *Journal of Financial Services Research*, 35(1), 81-98.

imkoniyatlaridan foydalanish banklarga murakkab moliyaviy mahsulotlarni sotish imkonini beradi, onlayn ilovalar esa ularga talabni rag‘batlantiradi va mijozlarga individual yondashuvni ta‘minlash imkonini beradi. Zamonaviy bank biznesi keng ko‘lamli mahsulot va xizmatlar bilan yuqori texnologiyali biznesga aylandi, ularni bank mijozlarining ehtiyojlariga moslashtirish mumkin.

4. *Operatsiyalarni avtomatlashtirish* bank biznes-jarayonlarini amalga oshirishda inqilob qildi. Bek-ofis va mijozlarni yagona axborot infratuzilmasiga bog‘lovchi dasturiy ta‘minot kredit skoringi operatsiyalarini amalga oshirishda mutlaqo zarurdir. Banklar kredit arizalarini avtomatik qayta ishlash va tasdiqlash uchun kredit skoringi modellaridan faol foydalanadilar. Kredit skoringining zamonaviy algoritmlari tashkilotlar va jismoniy shaxslarning kreditga layoqatliligini baholashga : 1) muqobil ma'lumot manbalaridan foydalanish va vakillik ma'lumotlar to‘plamini tuzish; 2) ma'lumotlar o‘rtasidagi murakkab chiziqsiz munosabatlarni aniqlashga qodir mashina o‘rganish algoritmlarini qo‘llash asosida yangi yondashuvni ifodalaydi. Kredit skoringi qarz oluvchining kreditga layoqatliligini va qarzni to‘lash ehtimolini baholash, shuningdek har bir mijoz uchun individual takliflar shakllantirish imkonini beradi.